

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
САМАРҚАНД ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ**

“ТАСДИҚЛАЙМАН”
Самарқанд Давлат
университети ректори
_____ Р.И.Халмурадов
« ____ » _____ 2017 йил

“МАЪҚУЛЛАЙМАН”
Ўзбекистон Республикаси
Вазирлар Маҳкамаси
хузуридаги ОАК раиси,
_____ А.Т.Юсупов
« ____ » _____ 2017 йил

**09.00.03 – ФАЛСАФА ТАРИХИ ИХТИСОСЛИГИ БЎЙИЧА КИРИШ ИМТИХОНИ
ДАСТУРИ**

Ўзбекистон Республикаси Олий аттестацияси
Раёсатинг 2017 йил « ____ » _____ даги _____ -сонли қарори билан
тасдиқланган

САМАРҚАНД - 2017

Тузувчи: фалсафа фанлари доктори, проф. Ж.Я.Яхшилик
фалсафа фанлари доктори, проф. С.Каримов

Такризчилар: фалсафа фанлари доктори, проф. Р.Т.Шодиев
фалсафа фанлари доктори, проф. Қ.Б.Шодмонов

КИРИШ

Ҳозирги кунда маданий ривожланишда миллий маънавий меросимизни чуқур ўзлаштириш, бошқа халқлар, мамлакатлар маданияти фани, фалсафаси ютуқларидан баҳраманд бўлиш ва шу асосда миллий маданиятимизнинг умумжаҳон маданиятининг ютуқлари билан доимо бойиб боришига эришиш ниҳоятда муҳимдир. Фалсафа тарихини докторант ва тадқиқотчиларга ўқитишдан мақсад уларда фалсафанинг келиб чиқиши, эволюцияси, бугунги ҳолати, инсоният ҳаётида тутган ўрни тўғрисида чуқур илмий тушунчалар ҳосил қилиш, шунингдек, уларда турли хил мифологик, диний фалсафий оқимларнинг келиб чиқиши, ривожи ва йўналишлари тўғрисида илмий хулосалар чиқара оладиган кўникма ва малакаларни мустаҳкамлаш, фалсафий таълимотларни асосли таҳлил қилишга имкон берадиган илмий дунёқарашни шакллантиришдан иборат. Бу мақсадга эришишда ўтмишдаги мутафаккирларнинг асарлари, турли тарихий манбалар, хусусан, архив ҳужжатлари, махсус адабиётлар докторантлар, тадқиқотчилар илмий ишлари учун зарурий назарий асос бўлиб хизмат қилиши керак. Докторант ва тадқиқотчилар уларни объектив тарзда таҳлил қилиши, тўғри ва ҳаққоний илмий хулосалар чиқара олиши керак. Дастур тўрт қисмдан иборат бўлиб, унда жаҳон фалсафий таълимотларининг тарихи худудий бўлиниш ва даврлаштириш асосида берилган, хусусан, ҳар бир қисмда маълум бир худудга оид фалсафий қарашларнинг моҳияти даврийлик асосида баён қилинган.

Қадимги Юнонистонда фалсафанинг шаклланиши ва ривожланиши

Иония фалсафаси. Қадимги Юнонистонда эр. авв. VI аср ўрталари - V аср бошида ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий вазият. Милет мактаби. Фалес (625-547 эр. авв.) – биринчи қадимги юнон олими. Унинг математика ва астрономия ривожига қўшган ҳиссаси. Математика ва дедуктив назарий илмларнинг унинг дунёқарашини рационализациялаштиришдаги аҳамияти. “Сув – биринчи ибтидо” концепциясининг яратилиши ва моҳияти. Фалес гилозоизми, унинг мифологик тасаввурлар билан боғлиқлиги ва улардан фарқи. Анаксимандр (эр. авв. 610-546 йиллар). Апейрон тушунчаси, унинг биринчи ибтидо сифатидаги функцияси. Дастлабки номифологик космогонияси. Табиий қонуният, унинг ижтимоий ва антропоморф талқини. Анаксимен (эр. авв. 588–525 йиллар) таълимотнинг антимифологик йўналиши. Ҳаводан бошқа стихияларнинг юзага келиши, ҳаво ва жон масалаларининг қўйилиши. Эфеслик Гераклит (эр. авв. 544–480 й). Логос табиий зарурият ғояси шаклланишнинг ифодаси. Гераклит инсон ва унинг онги, жони ҳақида. Билишда ҳиссиёт ва ақлнинг роли тўғрисида. Гераклит диалектикаси: борлиқнинг умумий оқувчанлиги, ўзгарувчанлиги ҳақидаги қарашлари. Пифагор (эр. авв. 580-500 йиллар), унинг фалсафий таълимоти. Илк пифагорчиларнинг диний-ахлоқий қарашлари. Пифагорчиларнинг математика ривожига роли, уларнинг астрономик қарашлари ва космос ҳақидаги тасаввурлари. Сферанинг ҳамоҳанглиги (гармония) ҳақидаги таълимотлари. Соннинг борлиқ ибтидоси сифатида асосланиши. Пифагорчиларнинг қарама-қаршилиқлар ҳақидаги таълимотлари. Элей фалсафий мактабининг шаклланиши. Ксенофан (эр. авв. 565–473 йиллар)нинг антропоморф, политеистик мифологияни ва динни танқид қилиши. Ксенофан таълимотидаги қарама-қаршлик. Парменд (эр. авв. 540-515 й) элей фалсафий мактабининг йирик вакили. Пармениднинг билиш назарияси, унинг ақл ва ҳиссиёт тўғрисидаги қарашлари. Пармениднинг физикавий ва космологик қарашлари. Элейлик Зенон (490-430 й)нинг ҳаракат ва қўплика қарши чиқиши. Зенон апорияларининг моҳияти, уларнинг антик математика, физика ва мантикнинг ривожига таъсири. Эмпедокл (эр. авв. 490-430 йиллар)нинг борлиқнинг илдизлари ҳақидаги таълимоти. Жисмларнинг заррачалари, уларнинг жисмларнинг пайдо бўлиш манбаи эканлиги тўғрисидаги қарашлари. Муҳаббат ва ёвузлик – табиий жараёнларини ҳаракатга келтирувчи кучлар сифатида. Анаксагор (эр. авв. 500-428)нинг фалсафий таълимоти. Унинг материя ҳақидаги қарашлари. “Уруғлар”

(гомеомериялар) ва жисмларнинг юзага келиши, материянинг йўқ бўлиб кетмаслиги. “Nous” (ақл) табиий жараёнларни ҳаракатга келтирувчи куч.

Софистлар. Сукрот ва Сукрот мактаблари

Софистика - эр. авв. V-асрнинг иккинчи ярми VI-асрнинг бошларида юзага келган рационал оқим. Кулдорлик демократиясининг ютуқлари ва фукороларнинг гуманитар таълимга эҳтиёжларининг ошиши. Афина - Қадимги Юнонистондаги таълим ва маданиятнинг маркази. Пуллик таълимнинг вужудга келиши. “Софист” атамасининг пайдо бўлиши. Софистиканинг фалсафа тарихидаги ўрни. Замондошлари томонидан софистикага баҳо бериш ва бу ҳодисага ёндашишда юз берган ўзгаришлар. Протагор (эр. авв. 480-410 йй.)нинг барча мавжудликнинг оқувчанлиги тўғрисидаги таълимоти. “Инсон - барча нарсаларнинг мезони” ғояси. Ҳақиқатни тушунишдаги сенсуализми, релятивизми ва субъективизми. Горгий ва унинг билиб бўлмаслик ва борлиқнинг йўқлиги ҳақидаги мулоҳазалари. Софистларнинг диний скептицизми ва мифларни табиий талқин қилишлари. Софистларнинг катта гуруҳининг ижтимоий – ахлоқий қарашлари. Ликафрон ва Алкидамант инсонлар тенглиги ҳақида. Критий, Каллик ва Фразимахлар – демократиянинг душманлари. Критий динларнинг келиб чиқиши ҳақида. Сукрот (эр. авв. 470/ 469-399 йй.)нинг ҳаёти ва ижоди. Давлат, унинг фаолиятига муносабати. Сукротнинг ўлими. Сукрот қарашлари ҳақида манбалар, маълумотлар. Сукрот фалсафасининг антропологик моҳияти. Натурфалсафанинг инкор этилиши ва фалсафанинг ҳаёт тарзи маъносида тушунилиши. Сукрот “майевтика”си. Сукротнинг ахлоқ ҳақидаги доктринаси. Сукротчилар мактаблари. Антисфен – киниклар мактабининг асосчиси. Антисфеннинг сенсуализми ва умумийликнинг реаллигини инкор этиши. Синоплик Диоген ва киникларнинг ахлоқий қарашлари Киникларнинг эллин маданияти тарихидаги роли. Кирен мактаби. Аристипп таълимоти, унинг сенсуализми ва гедонизми. Феодор “Худосиз” ҳақида. Кейинги даврдаги киникларнинг пессимизми. Мегар мактаби. Евбулид ва мегарликларнинг рационализми. Евбулид ва киренлик Диадорнинг софизми. Стилпон таълимоти. Мегарликларнинг мантиқни ривожлантиришдаги роли.

Классик Юнон фалсафаси. Қадимги юнон атомизми

Абдерлик Демокрит (эр. авв. 460-370 йй.). Атомистик принципларнинг ривожлантириши. Атомизм - табиат ҳодисаларини универсал тушунтириш принципи. Демокрит детерминизми: зарурият категорияси ва унинг сабабият билан боғлиқлиги. Тасодифият сабабсизликнинг инкор этилиши ва «илоҳий аралашув», тақдир сифатида. Демокритнинг космогонияси ва космологияси. Оламнинг чексизлиги ва айрим дунёларнинг чекланганлиги, ҳаётнинг пайдо бўлиши ҳақида. Онг тўғрисидаги қарашлари. Унинг гносеологик таълимоти. Демокритнинг натуралистик методологияси ҳамда жамият ва давлатнинг келиб чиқишини тушунтириши. Платон (эр. авв. 427-347 йй.) ҳаёти ва фаолиятининг асосий қирралари, унинг асарлари. Платон фалсафасининг назарий манбалари. Унинг идеализмининг гносеологик илдизлари. Ғоялар ҳақидаги таълимоти. Яратиш муаммоси ва Демиург ғояси. Дунёвий жон ҳақида. Платоннинг гносеологик таълимоти. Сенсуализм, билимлар турлари ва «хотирага олиш» масалалари. Платон диалектикаси система сифатида. Платоннинг ижтимоий-сиёсий қарашлари. Жамиятнинг пайдо бўлиши ҳақидаги таълимоти. Платон таълимотининг ўрта аср Шарқ фалсафасига таъсири. Платоннинг фалсафа тарихида тутган ўрни. Аристотелнинг ҳаёти, ижоди ва асарлари. Ўз устозининг «ғоялар дунёси» таълимотига қарши чиқиши ва унинг тўртта эътирози. Аристотель фанларнинг таснифи ҳақида. Аристотель мантиғи ва унинг фалсафий тизимидаги ўрни. Аристотель сабаблар ва оламнинг ибтидоси ҳақида: тўрт сабабнинг тавсифланиши. Аристотель натурфалсафаси. Ҳаракатнинг турлари ҳақида. Аристотелнинг гносеологик таълимоти, унда сенсуализм ва априоризм элементлари. Дедукция ва индукция ўртасидаги муносабат. Аристотель диалектикаси. Аристотел

таълимотнинг Ўрта аср Шарқ фалсафасига таъсири. Жаҳон фалсафаси тарихида Аристотелнинг ўрни ва роли.

Эллин - Рим даврида антик фалсафа

Эпикур (милодий 341-270 йй.) ва унинг Афинада фалсафий мактабни ташкил этиши («Эпикур боғи»). Эпикур каноникаси (қоидалари). Сенсуализм ҳақидаги таълимоти. Эпикур этикаси ва унинг томонидан гедонизмнинг танқид қилиниши. Қадимги Стоя фалсафаси ва унинг асосий намоёндалари: Китионлик Зенон (336-264 й) ва унинг ворислари Клеанф (330-323 й) ва Хрисипп (280-205 й). Стоицизмнинг кинизим билан боғлиқлиги. Фалсафий фанларнинг таснифи. Стоикларнинг мантиғи ва билиш назарияси. Скептицизмнинг назарий манбълари Релятивизм, скептицизмнинг гносеологик илдилари. Элидалик Пиррон (эр.ав. 365-275 йй.) скептицизмнинг асосчиси. Бахтли бўлиш имкониятининг мавжудлиги. Тимон (320-230) – скептицизмнинг биринчи адабий намоёндаси. Эрамузнинг I асрида гностицизм диний - фалсафий таълимотининг шаклланиши. Креационизмнинг пантеизм билан кўшилиши. Валентин ва Василиз – гностицизмнинг асосчилари. Неоплатончиликнинг асосий мактаблари: Александрия — Рим (эрамузнинг III аср), Сурия (IV аср) ва Афина (V аср) мактаблари, уларнинг асосий намоёндалари. Плотин (203-270 йй.)нинг фалсафий фаолияти, унинг асарлари. Бирлик ҳақидаги таълимоти. Нурланиш жараёни, бирликнинг кўпайиши ва инқирози. Плотиннинг антисенсуализми ва билмимларнинг мушоҳадали талқин этилиши, экстаз ҳақидаги таълимотида Плотиннинг мистицизми. Прокл Афина мактабининг асосчиси ва неоплатонизмнинг системалаштирувчиси. Дунёвий жараённинг триадиалик ритми ҳақидаги таълимоти. Прокл таълимоти. Юстиниан томонидан Афина мактабининг ёпилиши. Антик фалсафанинг расман тугалланиши.

Марказий Осиёда маданият ривож

Зардуштийлик диний фалсафий таълимотининг пайдо бўлиши. «Авесто» – зардуштийлик таълимотининг ёзма манбаи. Зардуштийликнинг асосий ғоялари. Кейинги даврларда зардуштийликнинг мазмуни ва шаклининг ўзгариши. Эрон ва Марказий Осиёдаги VII аср ўрталарида ва VIII аср бошларида араблар истилосидан кейин исломнинг ҳукмрон динга айланиши, зардуштийларнинг қувғин остига олиниши. Монийлар таълимотининг Эронда вужудга келиши «Монийлик хати» алифбосининг яратилиши. Унга христианлик ва гностик фалсафий таълимотларининг таъсири. Буддавийлик таълимотининг Кушонлар даврида Марказий Осиёда пайдо бўлган янги динлардан бирига айланганлиги. Марказий Осиёнинг жанубий қисми бакт даврида буддавийлик диний-фалсафий оқимнинг кенг тарқалганлиги. Бу ерда будда таълимотининг янги оқимларидан яна бир бўлган авайибхаша таълимотининг кенг тарқалиши.

Исломнинг Марказий Осиё ва яқин Шарқ мамлактларига ёйилиши

VI аср охири VII аср бошларида яъни ислом динининг вужудга келиши. Араб қабиалари ўртасидаги марказлаштиришга интилиш ҳаракатлари. Ислом дини асосларининг муқаддас китоблар – қуръон ва ҳадисларда баён этилиши. Қуръонга ва бошқа диний манбаларга асосланган ҳолда ақидалар ва шариат қонунларининг ишлаб чиқилиши. Исломнинг асосий йўналишлари: оқимлари ва маҳзаблари. Шианинг мустақил оқим сифатида VII аср охири VIII асрнинг биринчи ярмида шаклланиши, унинг мафқураси. Шиалар ичида исмоилийлар ва карматлар оқимининг вужудга келиши. Имом Мухаммад Маҳди ҳақидаги таълимот. Муътазилийлар (арабча - ажралиб чикқанлар, узоқлашганлар) таълимотининг илк ислом илоҳиёти оқимларидан бири эканлиги, унинг халифаликда расмий эътиқод сифатида танилиши. Мутаваккил (847-861 йй.) даврида бу таълимотнинг тақиқланиши, илк исломга қарши бўлган оқим вакиллари - шиалар, хорижийлар бошқа дин аҳллари - яҳудийлар, хуреамийлар қатори мутаъзилийларнинг ҳам таъқиб остига олиниши. Суфийлик (суфизм, тасаввуф)нинг исломдаги фалсафий оқим

сифатида VIII асрда араб мамлакатларида вужудга келиши. Суфийлар томонидан шахсий истакдан воз кечиш ғоясининг тарғиб қилиниши. Суфийликда неоплатонизм таълимоти. Абу Ҳамид Муҳаммад ибн ал-Ғаззолий томонидан тасаввуфнинг ортодоксал ислом таълимоти билан яқинлаштирилиши, унинг кейинчалик расмий таълимот сифатида тан олинишга йўл очиб берилиши. Мовароуннаҳрда суфийлик оқимининг Юсуф Хамадоний (XII аср) тариқатида бошланганлиги, кейинчалик унда турли йўналишларнинг пайдо бўлиши, бу йўналишларнинг йирик намоёндалари Абдулҳолиқ Ғиждувоний ва Аҳмад Яссавийлар таълимотлари. XIII-XIV асрларда нақшбандийликнинг вужудга келиши.

IX-XII асрларда Яқин, Ўрта Шарқ ва Марказий Осиёда фалсафий фикрлар

IX - XI асрларда Араб мамлакатлари ва Эронда ижтимоий фалсафий фикрлар. Аббосийлар ҳукмронлиги даврида ижтимоий-иқтисодий ва тарихий шароит. Халифаликда давлатчилик масаласи. Илм-фан ривожини. Боғдодда «Байт ул ҳикма» («Донолар уйи» — «Маъмур академияси»)нинг ташкил қилиниши ва унинг илм-фан ривожига роли. Марказий Осиёлик олимларнинг «Маъмур академияси»ни ташкил қилишдаги ўрни ва илм-фан ривожига роли. Абу Юсуф ал-Киндий (800-865) биринчи араб файласуфи. Ал-Киндий: ҳаёти ва илмий мероси. Ал-Киндий – Арасту асарларининг шарҳловчиси. Фалсафий атамалар (терминология)нинг ишлаб чиқилиши, фанлар таснифи ва унинг методологик аҳамияти. Ал-Киндий гносеологик таълимотида сезги ва тафаккур масаласи, уларнинг ўзаро муносабати. Ҳақиқат тўғрисидаги таълимоти. Абул Ало ал-Маари (ваф. 1017 й) дунёқарашини. Мааррийнинг диний скепсисдан ҳурфикрликка қараб бориши. Мааррий дунёқарашини сиёсий ва ахлоқий масалалар. Абу Бақр ар-Розий буюк эрон олими ва мутафаккири (865-925), унинг ҳаёти ва илмий мероси. Табиий-илмий қарашлари ва унинг дунёқараш аҳамияти. Ар-Розий – Шарқда атомистик таълимотнинг асосчиси. Субстанция ва акциденция, материя ва шакл муносабатлари ҳақидаги таълимот. Гносеологик таълимот. «Икки хил ҳақиқат»га бўлган муносабат. Ар-Розий дунёқарашини инсон ва унинг ижтимоий ҳаётда туганган ўрни масаласи. Ар-Розий ижтимоий-фалсафий ва ахлоқий қарашларига ўрта аср мутафаккирлари ва илоҳиётчиларининг муносабати. IX-XII асрларда Марказий Осиёда марказлашган мустақил феодал давлатларнинг вужудга келиши: сомонийлар, қорахонийлар, ғазнавийлар давлатининг вужудга келиши ва уларнинг минтақа иқтисодий ва маданий ривожига аҳамияти. Шарқ Уйғониш даври ва унинг хусусиятлари. Хоразмда «Мажлис ул-Уламо» (Олимлар мажлиси – Маъмур академияси)нинг ташкил этилиши ва табиий-илмий илмларнинг ривожини. Муҳаммад ибн Мусо Хоразмий, Аҳмад Фарғоний, Абу Райҳон Беруний, Ибн Синолар табиий-илмий қарашларининг дунёқарашини, аҳамияти. Марказий Осиёда мустақил давлатларнинг вужудга келишида халқ ҳаракатларининг ўрни. Абу Наср Форобий (873-950 й.). Форобий онтологик қарашларининг ғоявий илдизлари. Форобий онтологик ва космологик таълимотида пантеизм ва неоплатонизм ғоялари. Фанлар таснифи. Билишда сезги ва тафаккурнинг роли ва муносабати ҳақида. Форобий мантикий қарашларининг методологик аҳамияти. Форобий - ўрта асрда социологик таълимот асосчиси. Ҳукмронлик шакллари. Давлатнинг келиб чиқиш сабаблари. Орзудаги жамоа ва унинг ҳукмронлик усули. Инсон ҳаётининг мазмуни ва бахт саодатга эришув воситалари. Форобий дунёқарашининг келгусидаги ижтимоий фикр тараққиётига таъсири. Беруний - ўрта асрнинг қомусий олими. Беруний табиий-илмий қарашларининг илмий ва дунёқараш аҳамияти. Беруний фан тарихчиси. Беруний онтологик қарашларининг диалектик моҳияти. Космологик ва космогоник таълимотида илмийлик анъаналари. Беруний дунёқарашини диалектика унсурлари. Икки хил ҳақиқат масаласи. Беруний социологик қарашлари. Одамнинг келиб чиқиш тарихи. Жамият тараққиётида географик муҳитнинг аҳамияти ҳақида. Карматлар ҳаракатига муносабат. Беруний ахлоқий қарашларининг инсонпарварлик моҳияти. Оила ва никоҳ масаласи. Абу Али ибн Сино (980-1037)нинг

хаёти ва илмий мероси. Ибн Сино онтологик таълимотида неоплатоник унсурлар. Ишроқия (илоҳий нурланиш) фалсафаси. Моддий олам тузилиши ва ривож ҳақидаги таълимот ва унда диалектика унсурлари. Космологик таълимот. Борлиқдаги сабабий боғланишлар ҳақида. Ибн Сино гносеологик қарашлари. Мантиқ ва унинг билишдаги ўрни масаласи. Фанлар таснифи. Ибн Сино жамият ва давлат ҳақида. Инсониятнинг жамиятда тутган ўрни ҳақида. Ахлоқий қарашлар ва уларнинг инсонпарварлик моҳияти. Ибн Синонинг педагогик қарашлари. Мамлакатни бошқаришда иқтисодий сиёсат ва омилларнинг ўрни ҳақида. Динга бўлган муносабати. Ибн Сино хурфикрлиги. Абу Абдуллоҳ Хоразмий (ваф.997) ва унинг «Мафотех ул-улум» асари. Фанлар таснифи, унинг методологик аҳамияти. Хоразмий фалсафай қарашларида перипатетик фалсафанинг якуний тарзда намоён бўлиши. Юсуф Хос Ҳожибнинг дунёқараши. Унинг «Қутадғу билиг» асарида инсоннинг ижтимоий моҳияти, жамият ҳаётидаги ўрни, ижтимоий вазифаси каби масалалар. Давлатчилик ва давлатнинг бошқариши масалалари. Ахлоқий қарашлари. Маҳмуд Қошғарий дунёқараши. Унинг «Девону луғат ат-турк» асарида халқлар томонидан яратилган ахлоқийлик мезонларининг акс этиши. «Девону луғат ат-турк» - Марказий Осиё халқларининг урф-одатлари, ижтимоий-иқтисодий ҳаётининг хусусиятлари ҳақидаги муҳим манба.

IX-XII асрларда Марказий Осиё ва яқин Шарқ мамлакатларида диний илмлар ривож.

Марказий Осиёда ҳадис илмининг ривож. Имом Бухорий ва унинг «Саҳихи» Имом Бухорий асари. «Саҳих»да ахлоқий, ижтимоий муносабатлар масалалари талқини. Ат-Термизийнинг ижтимоий-ахлоқий қарашлари. Шариатга ижимоъ рай, қиёс каби рационалистик ақидаларнинг киритилиши. Уларнинг ислом мафқураси ва шариати учун ижтимоий аҳамияти, Термизий асарларининг келгусидаги илғор илмий-ахлоқий қарашлар ривожига таъсири. Имом Мотрудий ва унинг «Тавҳид» асари. Мотрудий исломилоҳиётчилининг назариётчиси. Мотрудий томонидан ислом ақидаларимиз моҳиятини реал ҳаётга тадбиқ қилиб талқин қилиниши. Матуридий қарашларининг ислом илоҳиётчилилик тарихидаги ўрни. Суфизмнинг ислом дини қобиғида диний-фалсафий таълимот сифатида вужудга келиши. Суфизмнинг мазмуни, моҳияти, тараққиёт босқичлари. Суфизмнинг ижтимоий ва ғоявий илдизлари. Суфизм амалиёти ва назариёти. Суфизмнинг оқимлари. Тасаввуфнинг ирфоний таълимоти. Кашф ва илҳом. Мушоаба, мушоҳада ва муҳосаба. Суфизм адабиётида рамз (символика)ларнинг ишлаб чиқиши. Абу Хомид Ғазолий, Абдуҳолиқ Ғиждувоний, Аҳмад Яссавийларнинг мероси ва тасаввуфий таълимотлари.

XII- XIV асрларда Марказий Осиёда фалсафий ва ижтимоий фикрларнинг ривожланиши

Аҳмад Югнакийнинг дунёқараши. «Ҳибат ул-ҳақойиқ»нинг Марказий Осиё ижтимоий-фалсафий фикрлар тарихини ўрганувчи асар эканлиги. Маҳмуд Қашғарийнинг фалсафий қарашлари. Чағминийнинг фан тарихида тутган ўрни. Марказий Осиёда XIII – XIV асрда ярмида ижтимоий-сиёсий ва тарихий аҳвол. Мистик таълимотларнинг кучайиши. Марказий Осиёда суфизмнинг турли оқимларнинг вужудга келиши ва тарқалиши. Суфизм амалиёти ва назарияси ўртасидаги умумийлик ва тафовутлар. Яссавизм оқимнинг вужудга келиши. Яссавийнинг юксак ахлоқий поклик ва инсонийлик ҳақидаги ғоялари. Яссавизмнинг Марказий Осиё халқлари маънавий ҳаётида тутган ўрни. Румий таълимотида суфизм амалиёти ва назарияси муносабатлари. Унинг комил инсон ҳақидаги таълимоти. Румий дунёқарашида диалектика элементлари, оламнинг бирлиги, уларнинг хал қилиниши йўллари. Румий мероси ва дунёқарашининг тарихий аҳамияти. Нақшбандийликнинг ижтимоий ҳаётга, меҳнатга, дунё ноз-неъматларига, инсонга, ватанга, халққа муносабати. Нақшбандизмда назария масалалари: оламнинг илоҳий бирлиги, табиатнинг илоҳийлиги. Нақшбандизмнинг XV-XVI аср мутафаккирлари

дунёқарашига ва бадий адабиётга таъсири. Пахлавон Махмуднинг фалсафий-ижтимоий ва ахлоқий қарашлари. Унинг дунёқарашига ахлоқий насихатгўйлик, инсон маънавий камолоти, меҳнатқаш омма манфаатлари учун ўзлигидан воз кечиш ғоясининг асосий ўрин эгаллаши. Тафтазонийнинг фалсафий-ижтимоий ва ахлоқий қарашлари. Тафтазонийнинг ислом фалсафаси, калом, мантик, хандаса (геометрия), шеърят ва араб тили грамматикаси соҳасида қилган ишлари. Ушбу даврлардаги илмий-фан ва маданиятнинг маънавиятимиз тарихидаги аҳамияти.

XV-XVI асрларда Марказий Осиёда фалсафий фикрларнинг ривож

XV-XVI асрларда Марказий Осиёда ижтимоий-сиёсий аҳвол. Мўғуллар истилосига қарши кураш. Сарбадорлар бошчилигидаги халқ ҳаракати. Амир Темур ва унинг сиёсий қарашлари. Темурийлар сулоласининг ўрнатилиши. Фан ва маданиятнинг Самарқанд ва Ҳирот мактаблари ҳақида. Ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, маданий ҳаётда Темурийлар сулоласининг роли. Улуғбек (1395-1449)нинг ҳаёти, сиёсий ва илмий фаолияти. Улуғбек асторономик мактабининг табиий-илмий фанлар ривожига роли. Улуғбек табиий-илмий меросининг аҳамияти. Улуғбекнинг хурофатга қарши кураши ва унинг хур фикрлиликнинг ривожига роли. Аловиддин Али Қушчи (1403-1474)нинг табиий-илмий қарашлари ва унинг дунёқарашига аҳамияти. Заҳриддин Бобур (1482-1530)нинг ҳаёти, ижоди, фалсафий-ижтимоий ва ахлоқий таълимлари. Бобур – йирик давлат арбоби. Абдурахмон Жомий (1427-1492)нинг борлиқ ҳақидаги таълимотида оламнинг бирлиги масаласи. Ягона илоҳий субстанциянинг ўзини намоён қилиш усули ҳақида. Пантеизм элементлари ва табиатнинг илоҳийлаштирилиши ва улуғланиши. Сиёсий-ахлоқий қарашлари. Идеал жамият ҳақидаги таълимоти. Гуманистик ғоялари. Диний қарашлари. Унинг Шарқ перепатетик фалсафасига бўлган муносабати. Жомий дунёқарашининг тарихий аҳамияти. Алишер Навоий (1441-1501) дунёқарашининг ижтимоий-иқтисодий, тарихий ва гносеологик илдизлари. Навоий дунёқарашига имконият ва шакл, умумий алоқадорлик ва бирлик масалалари. Билиш назарияси. Ижтимоий-сиёсий қарашлари. Давлатни бошқаришнинг подшолик шаклининг асосий принциплари ва талаблари ҳақида. Навоийнинг ахлоқий қарашлари. Ҳусайн Воиз Кошифий (1505 йил вафот этган) жамият ва жамият қонунлари ҳақида. Кошифий ахлоқ назариясида меҳнатсеварлик, сахийлик, мардлик, зукколик, донолик категориялар. Кошифий ижтимоий-ахлоқий қарашларидаги антиклерикализм ғоялари.

XVII-XVIII асрларда Марказий Осиёда илғор фалсафий ижтимоий-сиёсий ва фикрлар ривож

XVII-XVIII асрларга келиб илм-фан, санъат ва маориф ишларида эришилган асосий ютуқлар. Мирзо Бедилнинг ижтимоий-фалсафий қарашлари. Бедилнинг фалсафий қарашлари. Унинг пантеистик таълимоти. Бедилнинг калом ва Суфизмга муносабати. Бедил оламни билиш тўғрисида. Бедил ижодида инсон ва инсонийлик муаммоси. Бедил жамият ва давлат тўғрисида. Унинг ахлоқ-одоб ҳақидаги қарашлари. Бедил ижодининг тарихий аҳамияти. Бобораҳим Машрабнинг дунёқарашига. Унинг дунёқарашига муҳим ўрин олган хурфикрлик ва антиклерикал ғоялар ҳақида. Машрабнинг Суфизмга муносабати. Унинг ортодоксал ислом ақидаларига қарши туриши. Машраб ижодида пантеистик ғоялар. Машраб илғори сурган худо ҳақидаги тушунча. Унинг ижодида нақшбандлик ғояларининг ўрин олганлиги. Машраб ижодида инсон ва инсонпарварлик ғоялари.

XIX-XX аср бошида Марказий Осиёда ижтимоий-сиёсий фикрлар

XIX аср бошида Қўқонда марказлашган феодал давлатнинг қарор топиши.. Қўқон хонлиги даврида хон саройида тўпланган сарой шоирларининг оламнинг келиб

чиқиши, ривож ва уни билиш тўғрисида фикрларни тарғиб қилишлари ҳақида. Сарой шоирларига қарши тараққийпарвар фикрдаги Махмур, Гулханий, Огахий, Хоразмий каби шоирларнинг дунёқарашлари. Уларнинг яхшилик ва адолат тўғрисидаги фикрлари. Уларнинг бу дунёдаги ҳақиқий ҳаёт, бахт-саодат ва эркинлик, хурфикрлик ғояларининг аҳамияти. XIX аср охири ва XX аср бошларида Марказий Осиёда ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий аҳвол. Аҳмад Донишнинг фалсафий, ижтимоий-сиёсий қарашлари. Унинг «Чавсрул вақое» «Наводир ул вақоеъ» ва бошқа асарларида фалсафий ва ижтимоий фикрларнинг баён этилиши. Аҳмад Дониш давлатни бошқариш, унинг шакллари тўғрисида. Унинг ахлоқий, эстетик қарашлари. Фурқатнинг дунёқарашлари. Фурқат ижодида таълим-тарбия ишлари ва хурфикрлилик. Муқимий дунёқарашлари. Унинг маърифатпарварлик ғоялари. Жадидлар ҳаракатининг юзага келишининг ижтимоий асослари Жадидлик оқими мафкурачиларининг жамиятда ислохотларни амалга ошириш йўлида муайян тадбирларни илгари суришлари. Жадидлар маориф ишларини ислох қилиш зарурлиги ҳақида. Махмудхўжа Бехбудий (1875-1919)нинг дунёвий билимларни ва маданиятни тарғиб қилиши. Бехбудий томонидан Туркистонни бошқаришни ислох қилиш лойҳасида миллий иқтисод ва маданиятни тараққий эттириш тўғрисидаги фикрлар. Ўзбекистонда илк ижтимоий-фалсафий таълимотлар ва уларнинг ҳозирги давр учун аҳамияти. Шарқ Уйғониш даври ва Ўзбекистонда фалсафий билимлар ривожлари. Жадидлар ҳаракатининг шаклланиши.

Ўзбекистонда фалсафа фанининг ривожлари

Ўзбекистонда XX аср ўрталарида фалсафий фикр ривожлари. И.М.Мўминовнинг фалсафий мактаби. ЎзР ФА ҳузуридаги И.М.Мўминов номидаги Фалсафа ва ҳуқуқ институтининг фаолияти. Ўзбек файласуфлари томонидан Марказий Осиё халқлари фалсафий меросини ўрганилиши. Мустақиллик даврида фалсафий мероснинг ўрганилишининг методологик асослари. Ўзбек фалсафасининг шаклланиши. Миллий истиқлол мафкурасининг юзага келишидаги ижтимоий, маънавий асослар. XXI асрда нолиберализм ва социал демократи ғояларнинг ривожланиши. Эркинлик ва унинг гуманистик ҳуқуқдаги аҳамияти. Озодлик ташқи тазйиқлардан холи бўлиш кафолати. Эркинлик инсон табиатининг такомиллашувининг шартлари. Ақл эркинликнинг асосий чегараловчи куч сифатида.

Мустақиллик даврида фалсафий мероснинг тадқиқ этилиши ва муаммолари

Мустақиллик даврида фалсафий меросни ўрганилишининг ўзига хос хусусиятлари. Марказий Осиё халқлари фалсафий меросини ўрганиш бўйича олиб борилган илмий тадқиқотлар. Марказий Осиёлик мутафаккирларнинг таваллудларининг ўтказишга бағишланган тадбирлар. Фалсафий меросни ўрганиш бўйича ишлаб чиқилган янгича ёндашувлар. Тасаввуф, сўфийлик таълимотларига оид олиб борилган тадқиқотлар. Ўзбекистон Республикасининг Биринчи президенти И.А.Каримов асарларида фалсафа фани ва соҳаларининг ривожлантирилиши. Фалсафадан илмий-тадқиқот ишларининг олиб борилишида Ўзбекистон Республикаси Фалсафа ва ҳуқуқ институти, Шарқ кўлэмалар институти, Ўзбекистон Миллий университети фалсафа факультети, Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, Ўзбекистон файласуфлари жамияти фаолиятининг ўрни.

Ўзбекистонда фалсафа фанлари ривожининг анъанавий ва янги йўналишлари

“Ўзбек фалсафаси” тушунчасининг моҳияти ва мазмуни. Ўзбек фалсафаси ривожланишининг анъанавий ва замонавий йўналишлари: «Ижтимоий-фалсафа», «Фалсафа тарихи», «Фалсафа ва фан методологияси», «Диалектика ва билиш назарияси», «Ижтимоий фалсафа», «Гносеология», «Онтология», «Аксиология», «Бозор иқтисодиётини ривожлантиришнинг фалсафий муаммолари», «Маданият тарихи ва назарияси», «Инсон фалсафаси», «Сиёсат фалсафаси», «Ҳуқуқ фалсафаси», «Маданият

фалсафаси», «Тилшунослик фалсафаси», «Экологик маданият фалсафаси», «Дин ва эркин фикр фалсафаси», «Ўзбекистон фалсафаси тарихи» ва ҳоказолар. Файласуф олимларнинг фалсафа тарихи, инсон фалсафаси, замонавий Шарқ ва Ғарб фалсафаси, Ўзбекистон ижтимоий-фалсафий тафаккури, ижтимоий фалсафа, диалектика ва билиш назарияси, фан фалсафаси ва методологияси тарихи тадқиқотлари соҳасида мустақил Ўзбекистон Республикаси фалсафасини ривожлантиришга кўшган ҳиссалари.

Фалсафа фанида миллий ғоянинг маънавий-назарий асослари

Маънавият ва маърифат мавзусига оид тадқиқотлар, уларни ўқув юртларида ўрганиш ва тарғиб қилиш. Ўзбекистон Республикасининг Биринчи президенти И.А.Каримовнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида маънавиятга оид масалаларнинг фалсафий ечими. Миллий-маданий меросни ўрганиш орқали миллий ғояга бўлган ишонч ва эътиқодни мустаҳкамлаш йўллари. Ўзбекистон Республикасининг Биринчи президенти И.А.Каримов миллий ғоя ва мафқурани ишлаб чиқиш, уни шакллантириш учун Ўзбекистонда яшайдиган ҳар қайси миллатнинг илғор вакиллари, олимлари, халқ ва Ватан равнақи учун ҳаётини бағишлайдиган фидойи зиёлилари бурчи ҳақида. Мамлакатимизнинг мустақиллик йўлидан ривожланиши, унинг жаҳон маданияти ва тамаддунига кириб боришининг назарий ва амалий асослари. Мустақиллик йилларида маънавият соҳасида эришилган ютуқлари.

Ўрта аср Ғарб фалсафасининг предмети, ижтимоий-ғоявий манбалари ва хусусиятлари.

Христиан динининг ақидалари, уларнинг Ўрта аср Ғарб фалсафанинг шаклланишига таъсири. Ўрта аср Ғарб фалсафасининг теоцентрик моҳияти, унинг ривожининг асосий босқичлари. Ўрта аср христианликнинг апологетика даври ва унинг ўрта аср фалсафасида тутган ўрни. Апологетиканинг кўзга кўринган вакиллари Юстин Татиан, Тертуллиан, Александрия мактабининг вакиллари Климент, Оригенларнинг христианликни ҳимоя қилишга йўналтирилган. Христианликнинг патристика даври ва Августин таълимоти. Патристика даврининг хусусиятлари, патристиканинг йирик вакили Аврелий Августиннинг мероси. Онтологик, гнесеологик таълимотлари, тарих фалсафаси. Схоластика. Реализм ва номинализм ўртасидаги баҳс. Реализмнинг кескин ўта ва мўътадил оқимлари. Ансельм Кентерберийскийнинг схоластик реализми. Худо концепцияси. Пьер Абеляр ва унинг черков ва ортодоксал схоластикага қарши кураши. Фома Аквинский таълимоти. Фома Аквинский томонидан Аристотель таълимотининг христиан илоҳиётчилиги руҳида талқин қилинишининг танқиди. Схоластиканинг номинализм оқими ва унинг намоёндалари. Номинализмда индивидуал шахсга эътибор, инсон хатти-ҳаракати ва ирода эркинлиги масаласи. Ақлнинг эътиқодга нисбатан устунлиги. XIII асрда Европада фалсафий фикрлар ривожи. XIII асрда Европада илм-маърифатнинг ривожи. Университетларнинг ташкил этилиши. Схоластиканинг инқирози. Номинализмнинг ривожи. Р.Бэкон ва Д.Скотт қарашлари.

Уйғониш даври фалсафасининг хусусиятлари

XIV асрнинг иккинчи ярми - XVI асрда Европа мамлакатларида ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ўзгаришлар. Уйғониш даври фалсафасининг антропоцентрик ва гуманистик моҳияти ҳамда асосий йўналишлари. Николай Кузанскийнинг табиий-илмий ва фалсафий қарашлари. Кузанский табиий-илмий қарашларидаги гелиоцентрик ғояларнинг моҳияти. Кузанскийнинг пантеистик онтологияси. Билиш ҳақидаги таълимоти. Мантиқий қиёслаш ва тафовутлаш тўғрисидаги фикрлари. Н.Коперник гелиоцентрик таълимотининг моҳияти ва дунёқараш аҳамияти. Н.Коперникнинг гелиоцентрик таълимотнинг асосий илмий тамойиллари. Ҳиссий ва ақлий билишнинг бирлиги масаласи. Коперник таълимотининг черков томонидан таъқиб қилиниши сабаблари. Ж.Бруно фалсафий қарашлари. Бруно дунёқарашда коинотнинг чексизлиги ва

оламнинг саноксизлиги тўғрисидаги ғоялар. Материя ва шакл муносабатлари ҳақида. Г.Галилейнинг табиий-илмий ва фалсафий қарашлари. Галилейнинг онтологик қарашларида диалектик ғоялар. Ғарб уйғониш даврида санъатнинг ривожланиши. Ғарб уйғониш санъати, унда инсоннинг улуғланиши. Леонардо да Винчи ижоди, унинг бугунги кунда ёшларда эстетик дидни юксалтиришдаги аҳамияти. Уйғониш даврида социологик таълимотларнинг ривожланиши. Уйғониш даврининг социологик таълимотлари. Инсоннинг табиий ҳуқуқлари ҳақидаги ғояларнинг вужудга келиши. Никколо Макиавелли - ягона марказлашган дунёвий ҳокимият тарафдори. Илк утопик социализм. Т.Мор ва Т.Кампанелла. Т.Морнинг жамият ҳақидаги ғоялари. Янги жамиятда ахлоқийлик масаласининг кўйилиши. Т.Кампанелланинг «Қуёш шаҳри» асари.

XVII аср илмий инқилоби ва унинг фалсафий фикр ривожига таъсири

Янги давр Ғарбий Европа фалсафасининг шаклланиш шарт-шароитлари. Йирик саноат ишлаб чиқаришининг вужудга келиши, унинг фан тараққиётига кўрсатган таъсири. Классик фалсафанинг шаклланиши. Фалсафада илмий билиш методологияси масалаларининг тадқиқ этилиши. Ф.Бэкон, Р.Декарт, Т.Гобсс, Б.Спиноза, Ж.Локк, Лейбниц илмий-фалсафий қарашлари. Ж.Толланд хурфикрчилиги ривожланишга ўз хиссасини қўшиб бориши, уларнинг инглиз файласуфи Жон Локк илгари сурган сенсуалистик таълимотга таяниши. Жорж Беркли фалсафаси. Беркли объектив дунёнинг сезгилар комплексидан иборат эканлиги тўғрисида. Давид Юм фалсафаси. Унинг «Инсоннинг билиш ҳақидаги тадқиқоти» асарида гносеологик муаммонинг кўйилиши. Юм сезгиларнинг мазмуни билан иш юритиш ҳақида. Давид Юм фалсафада агностицизмнинг асосчиларидан бири сифатида.

XVIII аср француз маърифатчилиги

XVIII аср Француз маърифатчилигининг ўзига хос хусусиятлари. Вольтернинг жамият фаровонлиги ва ривожланиши маърифатли ва саҳий монархнинг фаолиятида ҳамда буржуа либерал ислоҳатларида кўриши. Вольтер инсоннинг жамият ҳаётида фаол иштирок этиши ҳақида. Жан Жак Руссо томонидан сенсуализмнинг мутлақлаштирилиши. Унинг ҳиссиёт ва ақл тўғрисидаги фикр-мулоҳазалари. Руссонинг ижтимоий-сиёсий қарашлари. Руссо ижодидида ижтимоий ахлоқ ва тарбия масалалари. Руссонинг ахлоқий таълимотининг шахс эркинлиги ғояси билан чамбарчаслиги. Руссо ҳокимият ва ижтимоий битим ҳақида. Ламетрининг ҳаёти, ижоди ва асарлари. Унинг табиат тўғрисидаги илғор қарашлари. Ламетри фалсафаси. Унинг билиш назарияси. Ижтимоий-сиёсий ва ахлоқий қарашлари. Дидронинг фалсафий қарашлари: материя ва онг ўртасидаги муносабат. Оламни билиш ҳақидаги таълимоти. Дидро ҳаракат ҳақида. Унинг ижтимоий-сиёсий қарашлари ва динга бўлган муносабати. Гельвецийнинг материя ва унинг хусусиятлари ҳақидаги таълимоти. Оламнинг абадийлиги ва чексизлиги тўғрисида. Инсоннинг унинг бир қисми эканлиги. Материя ва ҳаракатнинг бирламчилиги ҳақидаги қарашлари. Гельвецийнинг билиш масалаларини хал этишда сенсуализм позициясида туриши. Унинг табиат тўғрисидаги илғор қарашлари. Гельвецийнинг динга муносабати. Анри Гольбахнинг табиатшуносликка муносабати. Гольбах материя ва ҳаракат бирлиги ҳақида. Материя ва онгнинг бирлиги ҳақида. Билиш назарияси. Гольбахнинг фаталистик детерминизми, динга бўлган муносабати. Ижтимоий-сиёсий қарашлари.

XVIII аср охири ва XIX аср бошида немис фалсафаси

XVIII асрнинг иккинчи ярми - XIX асрнинг биринчи ярмида Германияда ижтимоий-сиёсий ва ғоявий муҳит. Кантнинг ҳаёти, ижоди ва асарлари. Унинг ижодининг танқидий даври. Кантнинг табиий-илмий қарашлари. Кантнинг билиш назарияси. Соф ақлни танқиди. Кант априоризми. Назарий ақлнинг танқиди. Амалий ақлнинг танқиди. Эстетик мулоҳазанинг танқиди. Кантнинг ижтимоий-сиёсий қарашлари. Фихтенинг ҳаёти, ижоди ва асарлари. Фихтенинг субъектив идеалистик фалсафаси ва диалектикаси. Фихтенинг ижтимоий идеали. Ахлоқий қарашлари. Фихтенинг жамият ва давлат ҳақидаги

таълимоти, динга муносабати. Шеллингнинг ҳаёти, ижоди ва асарлари. Шеллингнинг «Табиат фалсафаси ғоялари» асарида яратган фалсафий концепцияси. Натурфалсафий таълимоти. Шеллинг диалектикаси. Трансцендентал фалсафаси Шеллингнинг билиш назарияси. Ижтимоий-сиёсий қарашлари «Санъат фалсафаси», унинг трансцендентал идеализм тизимининг якуний қисми эканлиги. Шеллинг таълимотининг Гегел фалсафасига Гегел фалсафий системасининг тузилиши. Гегел фалсафанинг предмети ва вазифалари ҳақида. Гегел рух фалсафасининг асосий хусусиятлари. Гегелнинг фалсафа тарихига муносабати. Унинг назария ва метод ўртасидаги алоқадорликни тушуниши, Гегел ижтимоий ва маънавий тараққиёт муаммоси ҳақида. Гегел диалектикасининг рационал маъзи. Гегел ва неогегелчилар. Людвиг Андреас Фейербахнинг динга бўлган муносабати. Фейербахнинг Гегелга бўлган муносабати. Фейербах антропологияси. Фейербах фалсафий қарашларнинг эволюцияси. Унинг билиш назарияси. Ижтимоий-сиёсий қарашлари. Янги муҳаббат дини ҳақидаги таълимоти. Ахлоқий қарашлари. XIX аср немис фалсафасининг кейинги даврларда фалсафий фикрлари ривожига таъсири.

XIX-XX аср Ғарб фалсафаси ривож

XIX-XX асрда Ғарбий Европадаги ижтимоий-сиёсий ҳаёт, фан-техника тараққиёти ва маънавий маданиятдаги ўзгаришларнинг ғарб фалсафасида акс этиши. Неокантчиликнинг ижтимоий-тарихий ва ғоявий-назарий асослари, асосий оқимлари ва хусусиятлари. Неокантчиликнинг физиологик йўналиши намояндалари – О.Либман, Г.Гельмгольц, Ф.А.Ланге. Неокантчиликнинг марбург мактаби намояндалари – Г.Коген, П.Наторп, Э.Кассирер, Г.Файхингер. Г.Коген математик табиётшунослик ҳақида. Г.Когеннинг «ахлоқий социализми». П.Наторп «аниқ фанларнинг мантиғи» ҳақида. Позитивизмни вужудга келиши ва йўналишлари. Позитивизмнинг асосий ғоялари. О.Контнинг позитивистик фалсафаси, Дунё ва билиш ҳақидаги позитивистик таълимот. Г.Спенсернинг қарашлари. Ижтимоий-социологик назарияси. Эволюция ва унинг қонуниятлари ҳақидаги таълимот. Биринчи позитивизмнинг аҳамияти. Неопозитивизм фалсафасининг шаклланиши ва ривож. Фалсафий масалаларнинг ўзига хос тарзда қўйилиши. Мантиқий таҳлил фалсафаси ва вербализация масаласи. Б.Расселнинг (1872-1970 йй.) дискрипция ҳақидаги таълимоти. Мантиқий атомизм ҳақидаги фикрлар. Математик мантиқ концепцияси. Л.Витгенштейн (1889-1951 йй.) мантиқ ҳақида. Ягона илмий-мантиқий тил яратиш масаласи. Вена тўғрагининг мантиқий позитивизми. Карнап, Ф.Вайсман, Г.Фейгль, О.Нейрат, Г.Ган, В.Графт, Ф.Кауфман Вена тўғраги аъзоларининг табиий билимларнинг мантиқий таҳлили ҳақида. Мантиқий позитивизм фалсафасининг ривож ва аҳамияти. Постпозитивизмда ижтимоий ривожланиш масалалари. К.Поппернинг «Очиқ жамият ва унинг душманлари» асари. К.Поппер қарашларида «очиқ ва ёпиқ жаҳмиёт» тушунчалари. Унинг танқидий услуби. Қадимги давр фалсафасига бўлган муносабати. Эркин фикр юритиш масаласи. Постпозитивизмда тарихнинг ва инсон ҳаётининг мазмунсизлиги масаласи.

Ғарбий Европа мамлакатларида иррационализм

Артур Шопенгауэр (1788-1860 йй.) иррационализм оқими намояндаси. Дунё тасаввур сифатида. Дунё ирода сифатида. Ахлоқий пессимизми. Буддизмга муносабати. Эстетик қарашлари. Санъат бу ироданинг намоян бўлиши. Ижтимоий-сиёсий фикрлари. Шопенгауэр фалсафасининг «ҳаёт фалсафаси»га таъсири. Фридрих Ницше «Ҳаёт фалсафаси»нинг вужудга келиши. Ницше фалсафасида «Ҳаёт» тушунчаси. Комил инсон ҳақидаги таълимот. Ҳокимиятга интилиш – инсоният тарихини ҳаракатга келтирувчи куч. Ф.Ницше этикаси. «Абадий қайтиш» тўғрисидаги афсона. Ницшечиликнинг кейинги тақдири. «Ҳаёт фалсафаси»нинг французча талқини. А.Бергсон фалсафасида инсон муаммоси. Инстинкт ва интеллект, «Интеллектуал интуиция» ҳақидаги таълимот. А.Бергсоннинг ҳаёт тарих фалсафаси, очиқ жамият ҳақидаги қарашлари. Освальд Шпенглер (1880-1936 йй.) ҳаёти, фаолияти. Тарих фалсафаси. Тарих кечинмалар

мажмуаси сифатида. Тарихнинг даврийлиги. Шпенглернинг тарихий тараққиётни инкор этиши. Тарих ёпиқ система тарзида тавсифланиши. Сёрен Кьеркегорнинг (1813-1855 йй.) христианлик руҳидаги экзистенциалистик фалсафаси. Инсон муаммоси. Шахснинг уч типлиги ҳақдаги фикрлари (эстетик, ахлоқий, диний). Психоаналитик оқимнинг вужудга келиши. З.Фрейднинг (1856-1939 йй.) ижтимоий — фалсафий қарашлари З.Фрейд инсоннинг хирсий табиати ҳақида. «Эдип комплекси» ва либидо тушунчалари. З.Фрейднинг динга муносабати. Э.Фроммнинг (1900-1980 йй.) ижтимоий-фалсафий қарашлари. Муҳаббат фалсафаси ҳақида. Ижтимоий психологияси. К.Юнгнинг инсон ҳақидаги қарашлари ва З.Фрейд қарашидан фарқи. Психик энергия ҳақида. Психологик типлар.

Прагматизм

Прагматизмнинг ижтимоий-тарихий, назарий-ғоявий асослари. Америка прагматизмнинг ватани. Чарлз Пирс (1839-1914 йй.) — прагматизм асосчиси. Билиш назариясида «шубҳа — ишонч» таълимоти. Эътиқодни мустаҳкамлаш услублари. Ҳақиқат концепцияси. Пирс тамойиллари. Уильям Джемс (1842-1910 йй.) прагматизми. Фалсафий темпераментлар ҳақидаги таълимот. Прагматизм баҳсли мунозараларни ҳал қилиш услуби сифатида. Билишда «тажрибанинг» ва ироданинг аҳамиятининг ўзига хос талқини.

Экзистенциализм

Экзистенциализмнинг руҳий, фалсафий асослари. М.Хайдеггер (1889-1955 йй.) экзистенциализми. К.Ясперснинг экзистенциалистик қарашлари. Мавжудлик ва экзистенция. Чегаравий вазиятлар, уларнинг турлари. Тарих фалсафаси. «Шифр» ҳақидаги фикрлари. Динга бўлган муносабат. Немис экзистенциализмининг ўзига хос томонлари, бошқа оқимларга таъсири, ҳозирдаги аҳамияти. Францияда экзистенциализмининг вужудга келиши ва ривожини, унинг назарий манбалари. Ж.П.Сартр. Феноменологик борлик, «Борлик ўзида» ва «ўзи учун борлик» тушунчалари. Борлик ва бўшлиқ. А.Камю фалсафий қарашларининг эволюцияси. Инсоннинг табиатдан ва инсоннинг бошқа инсонлардан бегоналашиши масаласи. Ҳаёт мазмуни, абсурдлик. Умуминсоният қадриятларининг А.Камю ижодида салоҳият масаласини ўрин эгаллаши. Динга муносабати. Герменевтиканинг ғоявий асослари. Герменевтик услубнинг моҳияти. Фалсафа мазмунини англаш. Герменевтик тажриба таълимоти. Г.Гадамернинг герменевтика ҳақидаги қарашлари. Герменевтика билишнинг ўзига хослиги. Тушунишдан илгари англаш. Тушунчадан олдинги фикр масаласи. Герменевтик доира тушунчаси.

09.00.03 –Фалсафа тарихи ихтисослиги бўйича

саволлари:

1. “Авесто”нинг фалсафий мазмуни.
2. Моний таълимоти.
3. Буддавийликнинг фалсафий мазмуни.
4. Буддавийликнинг исломгача Ўзбекистонда тарқалиши.
5. Форобийнинг жамият ҳаётида маҳалланинг ўрни тўғрисидаги фикрлари ва унинг баркамол авлодни тарбиялаш учун аҳамияти.
6. Форобийнинг ижтимоий қарашлари, унинг ёшларнинг маънавий-ахлоқий тарбияси билан боғлиқ масалаларни ечишдаги аҳамияти.
7. Ал-Хоразмийнинг илмий қарашларининг дунёқараш мазмуни, унинг бугунги кунда жамиятни модернизация қилишда тутган ўрни.
8. Абу Бакр ар-Розийнинг илмий-фалсафий таълимоти.
9. Абу Райхон Берунийнинг жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий ҳаётини ривожлантириш омиллари тўғрисидаги фикрлари ва унинг бугунги ҳаётимизни либераллаштириш ва демократлаштириш учун аҳамияти.

- 10.Берунийнинг ижтимоий-сиёсий қарашлари, унинг мамлакатимизда тинчликсевар ташки сиёсат олиб бориш учун ғоявий асос бўлиши.
- 11.Ибн Синонинг зарурат ҳақидаги таълимоти, унинг бугунги ижтимоий муаммоларини ўрганиш ва ҳал этишдаги роли.
- 12.Имом Ғаззолий дунёқараши ва унинг бугунги кунда юксак маънавиятли инсонларни тарбиялашдаги аҳамияти.
- 13.Аҳмад Югнакий дунёқараши.
- 14.Ясавия тариқатида эътиқод масаласи.
- 15.Нақшбандия тасаввуфий тариқати ва унинг бугунги кунда ёшлар фаоллигини оширишга даъват этишдаги тутган ўрни.
- 16.Тафтазоний дунёқараши.
- 17.Паҳлавон Маҳмуд маънавий мероси.
- 18.Паҳлавон Маҳмуднинг ижтимоий-фалсафий қарашлари, уларнинг ҳозирги пайтда мамлакатимизда жамият ҳаётини демократлаштириш, либераллаштириш учун аҳамияти.
- 19.Абдураҳмон Жомийнинг тасаввуфий қарашлари.
- 20.Алишер Навоий гуманизми, унинг халқлар бирлиги ғоясини тарғиб қилишдаги аҳамияти.
- 21.Алишер Навоийнинг сиёсий фаолияти, унинг ёшларда юксак ижтимоий-сиёсий маданиятни шакллантиришдаги роли.
- 22.Давонийнинг ахлоқий қарашлари.
- 23.Хусайн Воиз Кошифий дунёқараши.
- 24.А.Темурнинг давлат ҳақидаги қарашларининг “Кучли давлатдан – кучли фуқаролик жамияти сари” дастурини амалга оширишдаги аҳамияти.
- 25.Бобурнинг ижтимоий-ахлоқий қарашлари.
- 26.Мирзо Бедилнинг онтологик қарашлари.
- 27.Мирзо Бедилнинг гносеологик қарашлари.
- 28.Машраб дунёқараши.
- 29.Аҳмад Донишнинг табиий-илмий ва фалсафий қарашлари.
- 30.Фурқатнинг маърифатчилик ғоялари.
- 31.Муқимий ижодида халқпарварлик ғоялари.
- 32.Жадидчилик XX аср бошидаги ижтимоий-сиёсий фикрнинг янги йўналиши.
- 33.Жадидларнинг ахлоқий қарашлари.
- 34.Ўзбекистонда XX аср ўрталарида фалсафий фикр ривожиди.
- 35.И.М.Мўминовнинг фалсафий мактаби.
- 36.Мустақиллик даврларида фалсафий мероснинг ўрганилишининг методологик масалалари.
- 37.Ўзбекистонда тасаввуф фалсафасининг ўрганилиши.
- 38.Тасаввуфий манбаларнинг таржимаси.
- 39.Ўзбекистон мутасаввиф олимлари фалсафий меросини ўрганишга оид илмий тадқиқотлар.
- 40.Фалсафа фани соҳасидаги илмий тадқиқотлар.
- 41.Даосизм фалсафаси.
- 42.Конфуцийнинг ахлоқий қарашлари.

- 43.Қадимги юнон мифологияси.
- 44.Фалес дунёқараши.
- 45.Анаксимандр табиий қонуният ва унинг ижтимоий ва антропоморф талқини хақида.
- 46.Гераклит инсон ва унинг онги хақида.
- 47.Пифагор, унинг фалсафий таълимоти.
- 48.Пармениднинг билиш назарияси.
- 49.Эмпедоклнинг борлиқ хақидаги таълимоти.
- 50.Анаксагорнинг фалсафий таълимоти.
- 51.Сократнинг билиш назарияси.
- 52.Софистлар фалсафаси.
- 53.Демокрит атомизми.
- 54.Платоннинг ғоялар хақидаги таълимоти.
- 55.Платон диалектикаси.
- 56.Платоннинг ижтимоий-сиёсий қарашлари.
- 57.Платоннинг билиш назарияси.
- 58.Аристотелнинг материя ва шакл хақидаги таълимоти.
- 59.Аристотелнинг мантиқий таълимоти.
- 60.Аристотелнинг билиш назарияси.
- 61.Аристотелнинг фанлар классификацияси.
- 62.Эпикур фалсафаси.
- 63.Неоплатончилик.
- 64.Фома Аквинский таълимоти.
- 65.Р.Бэкон ва Д.Скотт қарашлари.
- 66.Николай Кузанскийнинг дунёқараши.
- 67.Т.Морнинг жамият хақидаги ғоялари.
- 68.Ж.Толанднинг пантеистик қарашлари.
- 69.Ж.Берклининг субъектив фалсафаси.
- 70.Д.Юмнинг ассоциация хақидаги таълимоти.
- 71.Вольтернинг фалсафий қарашлари.
- 72.Ж.Ж.Руссонинг «ижтимоий шартнома» хақидаги таълимоти.
- 73.Ламетрининг табиий-илмий қарашлари.
- 74.Д.Дидронинг билиш назарияси.
- 75.Д.Дидронинг динга бўлган муносабати.
- 76.Гольбах материя ва ҳаракатнинг бирлиги хақида.
- 77.Гельвецийнинг билиш назарияси.
- 78.И.Кантнинг табиий-илмий қарашлари.
- 79.И.Кантнинг ахлоқий императиви.
- 80.И.Кантнинг эстетик қарашлари.
- 81.Фихтенинг субъектив идеализми.
- 82.Фихте диалектикаси.
- 83.Шеллинг билиш назарияси.
- 84.Шеллингнинг табиат фалсафаси.
- 85.Шеллингнинг борлиқ хақидаги таълимоти.

86. Гегелнинг фалсафий системаси ва услуби.
87. Гегелнинг мутлақ руҳ ҳақидаги таълимоти.
88. Гегел фалсафа тарихчиси сифатида.
89. Фейербахнинг антропологик фалсафаси.
90. Фейербахнинг билиш назарияси.
91. Фейербахнинг ахлоқий қарашлари.
92. Неокантчиликда онг масаласи.
93. Позитивизмда ижтимоий фанларга муносабат.
94. Г. Спенсернинг эволюцион назарияси.
95. А. Шопенгауэрнинг ирода фалсафаси.
96. А. Шопенгауэрнинг санъат ҳақидаги фикрлари.
97. Ф. Ницшенинг “Аъло одам” ҳақидаги фикрлари.
98. Ф. Ницшенинг ҳокимиятга интилиш ҳақидаги ғояси.
99. О. Шпенглернинг тарихнинг даврийлиги ҳақидаги фикрлари.
100. А. Бергсон интуиция ҳақида.
101. Ч. Пирс таълимотида эътиқод масаласининг ҳал қилиниши.
102. З. Фрейднинг руҳият таҳлили фалсафаси.
103. И. А. Каримовнинг “Ўрта асрлар Шарқ алломалари ва мутафаккирларининг тарихий мероси, унинг замонавий цивилизация ривождаги роли ва аҳамияти” мавзусидаги халқаро конференциянинг очилиш маросимидаги нутқида Шарқ фалсафасига муносабат.
104. Ислом Каримовнинг “Она юртимиз бахту иқболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш – энг олий саодатдир” номли асарида маънавий баркамол инсонни тарбиялаш ғоялари.

ҲОИДАЛАНИЛАДИГАН АДАБИЁТ РЎЙХАТИ

I. Расмий ҳужжатлар ва манбалар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2014. - 40 б.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни. - Тошкент: Ўзбекистон, 1997.
3. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан қураимиз. – Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. – 488 б.
4. Каримов И.А. Тўла асарлар тўплами. 1-24 жилдлар. – Тошкент: Ўзбекистон, 1996-2016.
5. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент: Маънавият, 2008.
6. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. – Тошкент: Ўзбекистон, 2011. – 440 б.
7. Каримов И.А. Ўрта асрлар Шарқ алломалари ва мутафаккирларининг тарихий мероси, унинг замонавий цивилизация ривождаги роли ва аҳамияти. – Тошкент: Ўзбекистон, 2014.
8. Каримов И. Она юртимиз бахту иқболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш – энг олий саодатдир. – Тошкент: Ўзбекистон, 2015. – 304 б.

II. Дарсликлар ва ўқув қўлланмалар:

9. Йўлдошев С.А. ва бошқалар. Қадимги ва Ўрта аср Ғарбий Европа фалсафаси. – Тошкент: Шарқ, 2003.
10. Йўлдошев С.А. ва бошқалар. Янги ва энг янги давр Ғарбий Европа фалсафаси. – Тошкент: Шарқ, 2002.

11. Falsafa. Darslik. - T., 2006
12. Основы философии. (под ред. М. Ахмедовой). -Т., 2004
13. Ўзбекистон фалсафаси тарихи. 1-жилд. -Т.: ЎзМУ, 2013

III. Қўшимча адабиётлар:

14. Асмус В.Ф. Античная философия -М., 1976.
15. Виндельбанд В. История философии. –Киев, 1997.
16. Скирбекк Г., Гилье Н. Фалсафа тарихи. –Тошкент: Шарқ, 2002.
17. Жаҳон фалсафаси. –Тошкент: Шарқ, 2004.
18. Зотов А.Ф. Западная философия XX века. –М., 2001.
19. Фалсафа. Қомусий луғат. –Тошкент, 2004.
20. Хрестоматия по истории философии. В 3 ч. –М., 1997.
21. Шарқ фалсафаси. –Тошкент, 2006.
22. Ўзбекистонда ижтимоий-фалсафий фикрлар тарихидан лавхалар. -Тошкент: Фан, 1995.
23. Ғарб фалсафаси. – Тошкент: Шарқ, 2004.
24. Азимов Қ. Ислом ва ҳозирги замон -Тошкент, 1991.
25. Аликулов Ҳайдар. Фалсафий мерос ва маънавий-ахлоқий фикр ривожини. –Тошкент, 2009.
26. Амир Темур. Тузуклар. –Тошкент, 1993.
27. Ахмедов Б. Амир Темур. -Тошкент, 1996.
28. Алломалар сарвари (Мирзо Улуғбек тавваллудининг 600 йиллигига бағишланган илмий-назарий конференция маърузалари тўплами). -Тошкент, 1995.
29. Вамбери Х. Бухоро ёхуд Мовароуннахр тарихи. -Тошкент, 1990.
30. Жумабоев Й. Ўзбекистонда фалсафий ва ахлоқий фикрлар тараккиёти тарихидан. - Тошкент, 1997.
31. История философии. Для студентов ВУЗов. -Ростов на Дону, 1998.
32. Ҳаққулов И. Тасаввуф ва шариат. -Тошкент, 1991.
33. Искандаров Б. Тасаввуф фалсафаси. –Тошкент, 1995.
34. Йўлдошев С.А. Антик фалсафа. -Тошкент, 1999.
35. Комилов Н. Тимсоллар тимсоли. -Тошкент, 1991.
36. Кузнецов В.Н., Мееровский Б.В., Грязнов А.Я. Западноевропейская философия. XVIII века -М.: Высшая Школа, 1989.
37. Кант И. Критика чистого разума. -Ростов-на-Дону: Феникс, 1998.
38. Мадаева Ш. Миллий менталитет ва демократик тафаккур. –Тошкент, 2008.
39. Мўминов И. М. Амир Темурнинг Ўрта Осиё тарихида тутган ўрни ва роли. - Тошкент, 1993.
40. Мир философии. В 2-х томах. -М., 1989.
41. Марк Аврелий. Размышления -Л., 1985.
42. Мирзо Улуғбек. Тўрт улус тарихи. –Т., 1994.
43. Орипов М. К. Ваҳдат ул-вужуд. // «Ёш куч». -Т., 1994, №4.
44. Пьер Адо. Что такое античная философия? –М., 1998.
45. Пахлавон Махмуд. Рубаият. Перев. и коммен. Т. Жалолова. -Т., 1972.
46. Рузматова Г. Фрейдизм фалсафасида инсон масаласи. –Тошкент, 2009.
47. Рузматова Г. Замонавий Ғарб фалсафасининг муаммо ва йўналишлари. –Тошкент: Университет, 2013. -160 б.

48. Ruzmatova G. Falsafa tarixi: G'arb mamlakatlari Uyg'onish va Yangi davr falsafiy tafakkuri xususiyatlari. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Yangi nashr, 2015. – 404 b.
49. Сулаймонова Ф. Шарқ ва Ғарб. –Тошкент: Шарқ, 1997.
50. Соколов В.В. Европейская философия XV-XVIII вв. -М., 1996.
51. Хайруллаев М. М. Уйғониш даври ва Шарқ мутафаккири. -Тошкент, 1971.
52. Хайруллаев М. М. Форобий ва унинг фалсафий рисолалари, -Тошкент, 1963.
53. Қодиров М. Марказий Осиё, Яқин ва Ўрта Шарқнинг фалсафий тафаккури (ўрта асрлар). Ўқув қўлланма. –Тошкент: ТошДШИ, 2010.
54. Шарипов А. Великий мыслитель Беруни. -Тошкент, 1972.
55. Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билик. -Тошкент, 1972.
56. Куръони Карим. Таржима ва изоҳлар муаллифи Алоуддин Мансур. -Тошкент, Чўлпон, 1993.
57. Қаххорова Ш. Глобал манавият – глобаллашувнинг ғоявий асоси. –Тошкент, 2009.
58. Ғойиблар хайлидан ёнган чироқлар. Тўплам. -Тошкент, 1994.
59. Форобий. Фозил одамлар шаҳри. Т., 1993.
60. Беруний. Асарлар. 6 томлик. Т., 1973.
61. Ибн Сина. Избранные философские произведения. М., 1980.
62. Материалы по истории общественно-философской мысли в Узбекистане. Т., 1976.
63. История философии. - М.: 1998.
64. Камю А. Бунтующий человек. - М.: 1992.
65. Рассель Б. Мудрость Запада. М. 1998.
66. Сартр Ж.П. Философские пьесы. - М.: 1997.
67. Ясперс К. Всемирная история философии. - М.: 1996.
68. Юнг К. Психологические типы. - М.: 1999.
69. Фромм Э. Иметь или быть. - М.: 1990.
70. Ницше Ф. Сочинения в двух томах. - М.: Мысль, 1990.
71. Шпенглер О. Закат Европы. - М.: Мысль, 1993.
72. Шопенгауэр А. Афоризмы житейской мудрости. - М.: Интербук, 1990.
73. Яхшиликков Ж.Я., УУбайдов Н.Э. Мирзо Улуғбекнинг табиий-илмий мероси. Самарқанд, “Зарофшон”, 1998. 160 б.
74. Яхшиликков Ж.Я., Ахадов Ш.А. Темурийлар маънавияти. Т.: “Фан”, 1999. -163 б.
75. Яхшиликков Ж.Я., Убайдуллаева Н.А. Жадидчилик ва фан. Т.: “Фан”, 2004. 187 б.

Интернет ресурслари:

1. www.ziyonet.uz
2. www.philosophy.ru.
3. <http://www.intencia.ru>.
4. <http://www.anthropology.ru>
5. <http://www.ido.rudn.ru>.
6. <http://www.filosofia.ru>.
7. <http://www.falsafa.dc.uz>.
8. <http://www.phenomen.ru>.
9. <http://www.lib.ru/filosof>.
10. <http://www.filam.ru/sait.phg>.
11. <http://www.mgimo.ru/filesaver>
12. <http://www.pacademy.edu.b>